ئەمریکا و ئەنفال

نووسینی: سەمانسا پاوەر
وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە: بەختیار کەریم

بەشی سیانزەیەم

"فڕۆکە و کۆپتەر بەسەر سەرەوە. دووکەڵیان دەردەکرد بۆ دیاریکردنی ئاراستەی با. بۆمب لە ئاسمانەوە فڕێ دەدرا. دەنگی تەقینەوەیەکی گەورە. دوکەڵ و تەمێکی زەرد یان قاوەیی. باڵندەکان گێژ دەبوون و دەکەتنە خوارەوە. هاوار، سووتان، ڕشانەوە. خوێن بەربوون. مەرگی هێواشی کەسانی نزیک کە هەندێک جار بە دەستڕێژی گوللەی کۆپتەرەکانی عێراق خێراتر دەکران."

سەمانسا پاوەر لەم کتێبەدا

گەڕان بەدوای بەڵگەدا

ئەگەرچی یاسای بەرگرتن بە جینۆسایدی پێل، سێناتی بڕی، بەڵام پێل دەستبەجێ کەوتە ژێر فشارەوە بۆ پاشەکشێ کردن. ئەوانەی کە ڕەخنەیان لە یاساکە دەگرت، لە سەرەتادا دەیانگوت کە دڵنیانین لەوەی کە عێراق بەرپرسیارە. گالبریس سووربوو لەسەر ئەوەی کە ئەم پزشە پووچەڵ بکاتەوە و هۆکاری ڕاستەقینەی ئەمریکا بۆ دژایەتی کردنی یاساکە ئاشکرا بکات. لە 10ی 9دا ڕۆژێک پاش ئەوەی سێنات بە کۆی دەنگ بە یاسای تووندی سزاکان ڕازیبوو، سواری فڕۆکەیەک بوو بۆ تورکیا و بەرەو سنووری جەنجاڵی تورکیا لەگەڵ عێراق چوو، کە هەزارەها چادر بۆ نیشتەجێ کردنی پەنابەران هەڵتۆقی بوون. کریس ڤان هۆلن، هاوکارێکی لاوتر لە کۆمیتەی پەیوەندییە دەرەکییەکانی سێنات، هاوسەفەری گالبریس بوو. هەردوو کارمەندەکە لەم کەمپ بۆ ئەو کەمپ دەچوون و چاوپێکەوتنیان لەگەڵ شاهیدەکاندا دەکرد.

دوو ئەمریکیەکە سەرەتا بەدگومان و بگرە بێباکانە دەستیان پێکرد. لە هەموو چادرگەیەک لافاوی گەیشتووەکان دەستبەجێ بەسەریاندا دەرژا، کە تینووی باسکردنی چیرۆکەکانیان بوون. هەرگیز ڕۆشن نییە پەنابەران خواستیان چییە لە دیداریان لەگەڵ سەردانکەرە خۆرئاواییەکان. پێدەچێت هەندێک بڕوایان وابێت کە بێگانەکان جۆرێک لە ڕزگارییان بۆ دەهێنن، کە چیرۆکە تەزێنەرەکانیان بۆ سەرەوە بەرزدەکەنەوە و ئەوکات دادوەریی باڵدەکێشێت و مولک و ماڵ دەگەڕێنرێتەوە، یان لەم دۆزەدا زۆر دەکرێت بۆ ڕاگرتنی شاڵاوی کیمیاباران. زۆرێک لەو پەنابەرە سیڤیلە شەکەتانە تەنها دەخوازن ببیسترێن. ئەو پەنابەرە کەمبۆدیانەی کە پەنایان بۆ تایلاند برد و لەگەڵ چارلس تویننگ دوان، ئەو موسوڵمانانەی کە لە کەمپەکانی کوشتاری سربەکان لە ساڵی 1992 یان سربرنیسکای 1995 ڕزگاریان بوو، هەموویان ئەوە دەردەخەن کە خواستێکی بەتین هەیە بۆ ئەوەی خەڵکی دیکە بزانن کە چییان بەسەر هاتوە. تەنها دوای ئەوەی کە ئومێدە سپییە مەزنەکان جار دوای جار بە دەستی بەتاڵ دەگەڕێنەوە، ئارامی ئەم پەنابەرانە بەرەو نەمان دەچێت.

ژن و پیاوی تاساوی کورد لە دەوری گاڵبریس و ڤان هۆڵێن زنجیرەیان بەست. پەنابەرەکان پەنجەی زنیدوێنتییان بۆ ئەو شوینانە ڕادەکێشا کە لەسەر نەخشە وردەکانی ئەمریکییەکان نەخشێنرابوون و باسیان لەوانە دەکرد کە لە شوینی دیکە ئەزموونی هاوشێوەیان هەبووە. هەستەکانیان بە دیمەن، دەنگ و بۆنی ئاسایی دەچواند کە دەیانزانی ئەمریکییەکانیش دەیزانن. گازی مەستەرد، سیانید و گازی دەمار بۆنێکی هێند ناوازەیان لەگەڵدا بوو کە پەنابەرەکان دەستەوسانانە هەوڵیان دەدا باسی بکەن. عەبدولڕەزاق ساڵح بۆ گاڵبریسی باس دەکرد کە بۆنێکی وەک "سیر و کۆلۆنیا"ی لێدەهات، قەهار میخائیل مەحمود بۆنی "سێوی ڕزیو"ی دەهاتەوە یاد. وردبینترینیان بەڵام بێسودترینیان، ئایشە باپیر دەیگووت "بۆنێکی ناخۆش بوو، وەک نایلۆنی سووتاو، وەک مێرووی سووتاو."

ڕزگاربووانی هێرشەکانی عێراق لە ئەشکەوتەکاندا خۆیان شاردبوەوە یان خۆیان فڕێدابووە نزیکترین ڕووبارەوە بۆ ئەوەی خۆیان لە تووشبوون بە کیمایی بپارێزن. ئەگەرچی لە سەختی ئەو ئاوارەبوونەدا مەحاڵ بوو کە پەنابەرەکان وتەکانیان بەیەکتر بەراورد بکەن، بەڵام وەڵامەکانیان جیاوازییەکی ئەوتۆی نەبوو. هەریەک لەوان بازنەی ڕووداوە تاسێنەرەکانیان لەیاد بوو: فڕۆکە و کۆپتەر بەسەر سەرەوە. دووکەڵیان دەردەکرد بۆ دیاریکردنی ئاراستەی با. بۆمب لە ئاسمانەوە بەردەدرایەوە. دەنگی تەقینەوەیەکی گەورە. دوکەڵ و تەمێکی زەرد یان قاوەیی. باڵندەکان گێژ دەبوون و دەکەتنە خوارەوە. هاوار، سووتان، ڕشانەوە. خوێن بەربوون. مەرگی هێواشی کەسانی نزیک کە هەندێک جار بە دەستڕێژی گوللەی کۆپتەرەکانی عێراق خێراتر دەکران. گاڵبریس و ڤان هۆڵێن هێرشی کیمیاییان بۆ سەر چل و یەک گوندی کوردی دۆکیومێنت کرد، چونکە تەنها لەگەڵ ئەو کوردانەدا قسەیان کرد کە کەمێک بەختیان هەبوو و گەیشتبوونە تورکیا.

گاڵبریس دەیزانی کە چۆن بەدگومانانە "تەنها" وتەی شاهید لە واشنگتۆن پێشوازی لێدەکرێت. لە مانگی سێدا بینیبووی کە چۆن تووڕەیی جەماوەر لەسەر هەڵەبجە بێدەنگ کرابوو، کاتێک بەرپرسانی ئەمریکی گومانیان خستە سەر بەرپرسیارێتی عێراق. ئەم جارە، ئەگەرچی وەزیری دەرەوە شۆڵتز سەرکۆنەی عێراقی کردوە، بەڕیوەبەرێتیەکە خوێنسارد بوو لە سزادانی هاوپەیمانەکەی. لەبەرئەوە ئەو نارۆشنیە ڕەتنەکراوەیە دەقۆزنەوە کە بە دەوری چیرۆکی ڕزگاربووەکانەوەیە.

گاڵبریس ئومێدی دەکرد کە بەڵگەی فیزیکی لەگەڵ خۆی بباتەوە کە پشتگیریی ڕاستییەکانی چیرۆکەکە بکات. بەڵام سەخت بوو ئەو پەنابەرانە بدۆزێتەوە کە نیشانەی سووتاویی کیمایاباران بە جەستەیانەوە بیت. زۆربەی ئەو کوردانەی توانیبوویان سنوور ببڕن و بگەنە تورکیا بەدەگمەن نیشانەی گازەکەیان پێوە بوو. هەندێک لە گازباران هەڵنەهاتبوون، بەڵکو لە دەنگۆی هێرشی چاوەڕوانکراو. لەو پێنج مانگەی پاش هەڵەبجەدا، هێرۆشیمای کورد ناوبانگێکی ترسناکی داخست بوو. هەندێکی تر توانیبوویان کە خۆیان لە گازە بکوژەکە ڕزگاربکەن، بەڵام کوشتارەکەیان بە چاوی خۆیان دیبوو پاش هاتنە دەرەوەیان لە پەناگەکان یان لەکاتی گەڕانەوەیان بۆ گووندەکانیان. گاڵبریس دەڵێت: "زۆربەی ئەو کوردانەی بەر گازی دەمار کەوتن، دەستبەجێ مردن، چەندینی دیکەش پەنایان بردە بەر تورکیا بۆ ڕزگاربوون لەو چارەنووسە."

لەو کاتەدا کە گاڵبریس بەهۆی نەبوونی بەڵگەی فیزیکیەوە لەسەر سنوور تووشی دۆشدامان ببوو، جێگری وەزیر، ئەبرامۆویتز، باسی ئەو دژوارییەی بەڵگەکانی بۆ وەزیری دەرەوە دەکرد. لە یاداشتێکی 17ی 9دا ئەبرامۆویتز نووسیبووی:

> شتێکی دروستە ئەگەر ئاماژە بەوە بدرێت کە قوربانییە ڕاستەوخۆکانی چەکی بکوژی کیمیایی بێگوومان نەیانتوانیوە عێراق بەجێبهێڵن...شانسێکی باش هەیە کە پشکنینی یەکێک لەو شوێنانە لە باکوری عێراق بەڵگەی بەکارهێنانی گازی مەستەرد بدات بەدەستەوە، بەڵام شانسێکی کەم هەیە کە بەڵگەی فیزیکی یان پزیشکی لەسەر ئەو هێرشانە بدرۆزرێتەوە کە بە چەکی جیا لە گازی دەمار و بکوژ کراون. ئەم یەکانە زوو پەرش دەبن، کە ئەمەش زۆر سەختی دەکات کە نیشانەی ئاشکرای لەسەر خاک یان جەستەی

قوربانی یان لەسەر پاشماوەی چەکەکان بدۆزیتەوە. حکومەتی ئەمریکی بڕوای هێناوە کە عیراق چەکی کیمیایی لە کۆتایی مانگی هەشتدا لە هێرشەکانیدا دژی کورد بەکارهێناوە، ئاگادری ئەوەشە کە لەم دۆزەدا، سەختە کە بەڵگەی فیزیکی یان پزیشکی بدۆزرێتەوە کە شایانی قبوولکردنبێت لەناو جەماوەردا.

ئەبرامۆویتز گوێبیستی تۆمارە سەربازییەکان بووبیت بۆ دەرئەنجامگیرییەکەی یان نا، دوو کارمەندەکەی سێنات دەیانزانی کە پێویستە بەڵگەکانیان لە ڕێگەی زۆرترینی دەنگە کەساسەکانەوە بسەلمێنن و بسەلمێننەوە. پاش ئەوەی لەگەڵ پیاوەکاندا قسەیان کرد، ویستیان بەتەنها لەگەڵ ژن و منداڵەکانیشدا قسەبکەن، چونکە ئەگەری ئەوە کەمتربوو کە لەلایەن سەرانی ئۆردوگاکەوە ئامادەکرابن. ڕووخساری کوردە پەنارەکان بەدەگمەن هەستەتییان تێدا بەدیدەکرا. گاڵبریس باسی دەکات کە: "ئەمە تەنها چەند ڕۆژێک پاش ڕووداوەکان بوو. خەڵکەکە تاسابوون کاتێک چیرۆکەکانیان دەگێڕایەوە. هەنسکیان نەدەدا و نەدەگریان." هەر هەموویان کەسانی نزیکیان لەدەستدابوو وهیچ ئومێدێکی گەڕانەوەیان نەبوو بۆ ماڵەوە.

بەڕێکەوت، پاش ئەوەی گاڵبریس پەیوەندی کرد بە کۆمیتەی پەیوەندییە دەرەکییەکانی سێناتەوە، یەکەم سەردانی فەرمی بۆ دەرەوە لە مانگی سێی 1980دا بۆ سنووری تایلاند-کەمبۆدیا بوو. لەوێ گوێبیستی باسی ئەو تاوانانە بوو کە خەمری ڕوژ ئەنجامیان دابوو. هاوکات گوێبیستی بەدگومانانیش بوو کە دەیانگووت پەنابەرەکان زیادەڕۆیی دەکەن. پێدەچێت هەندێک بێگانە بەچاوی کەم سەیری توانای کوردی نەخوێندەواریان کردبێت بۆ ڕاستیی بێژیی. گاڵبریس دەڵێت: "ئێمە بەخۆمان دەڵێین ئەم خەڵکە توانای بیرکردنەوەیان نییە. لیرەدا جۆرێک لە ڕەگەزپەرستی (racism) و چینپەرستی (classism) هەیە کە پێمان دەڵێت: پێویست ناکات قسەی ئەم گوندییانە بەهەند وەربگرین، یان پێویستە بەنزم سەیریان بکەین." بەڵام گاڵبریس بەدگومانەکانی بینیبوو کە هەڵە بوون کاتێک کە بێگانەکان سەردانی کەمبۆدیایان کرد لەساڵی 1980. گاڵبریس دەڵێت: "وانەی ڕاستەقینە کە لە ئەزموونەکانم لەو ئۆردوگایانەدا فێری بووم ئەوەیە کە پەنابەرەکان درۆناکەن. مەبەستم ئەوە نییە کە پێویستە بڕوا بە وتەی هەر پەنابەرێک بکەین، بەڵام لە دۆزەکانی کەمبۆدیەکان، کوردەکان و دواتریش بۆسنیەکاندا هەزاران شاهیدی تاوان هەبوو. پێویستە فێربین کە بڕوایان پێبکەین."

ئەمنستی ئینتەرناشناڵیش وانەیەک لە کەمبۆدیا فێر ببوو. گومانە ناوخۆییەکانی هەرچیەک بووبن دەربارەی بانگەشەی کوردەکان، لەجیاتی ئەوەی بەئاشکرا گومان بخاتە سەر ڕاپۆرتی پەنابەران، ڕێکخراوەکە کارێکی کرد کە هیچ ڕێکخراوێکی ناحکومی نەیکردوە: ڕاستەوخۆ داوای لە ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتوەکان کرد کە کوشتاری کوردی سیڤیل بوەستێنێت. ئارگومێنتێکی بەرزکردەوە کە ئەوکات رادیکاڵ و تازە بوو: کاتێک دەوڵەتێک کۆکوژی لە ناوخۆی وڵاتەکەیدا ئەنجام دەدات، ئەو کوشتارە بریتییە لە "هەڕەشە بۆسەر ئاشتی و ئاسایشی نێودەوڵەتیی"، لەبەرئەوە و بەپێی چارتەری نەتەوە یەکگرتوەکان، بەرپرسیارێتیی لە ئەستۆی ئەنجومەنی ئاسیشی نەتەوە یەکگرتوەکاندایە. ڕێکخراوەکە جاڕنامەی جینۆسایدی بەکارنەهێنا. تەنها ئەو گفتوگۆیەی دەکرد کە دەیتوانی بە تەواویی بیسەلمێنێت. لێکۆڵەرەوەکان نەیاندەویست کە مشتومڕ لەسەر ئاشکرایی جینۆساید بکەن، تا تێرامانی بڕیاردەران لە تاوانەکە نەڕەوێتەوە.

لەکاتێکدا یاسای سزاکان لە واشنگتۆن چاوەڕوانی دەرچوون بوو، گاڵبریس لەدوای بەڵگەی دیکە دەگەڕا، سەرەڕای ئەوەی کە لە پەنابەرەکانی بیستبوو. ڕۆژێک کە لەسەر سنووری تورکیا دەیانئاژۆشت، خۆی و ڤان هۆڵین چەند هەنگەوانێکی تورکیان بینی کە بانگهێشتی شیوێکی نانی تەنوور و هەنگوینی خۆماڵیان کردن. نشینگە سپارتاییەکەی هەنگەوانەکان تاکە وایەرێکی کارەبایی پێداشۆڕبووەوە کە بەرەو لای تەلەڤزیۆنێک چووبوو کە ئەمریکییەکان تەماشای (هەمووی لە خێزانەکەدایە) بە تورکی کرد. هەنگەوانەکان شتێکی دیکەیان پێدان کە دڵنیای کردن کە بە یەکجاری تاوانباری عێراق بۆ بەکارهێنانی چەکی کیمایی دەسەلمێنێت، هەنگی مردوو کە هەنگەوانەکان وتیان لە ئەنجامی گازبارانەکەی سەدام لە باکوری عێراق مردوون. گاڵبریس هەنگەکانی لەگەڵ خۆی هێنایەوە بۆ توێژینەوە. گاڵبریس زانی کە ئاسان نییە کیسەیەک هەنگی مردوو لە پشکنین دەرباز بکەیت، لەبەرئەوە مۆڵەتی تایبەتیی لە وەزیری کشتوکاڵەوە وەرگرت. گاڵبریس بۆ یەکەم و دوا

جار لە گومرکی ئەمریکی "بەڵی"ی لە لیستی چاودێریدا بۆ "بابەتی ئاژەڵیی". لە فڕۆکەکەدا بەرەو ئەمریکا، بە جانتایەکی پڕ لە کیسە هەنگی مردووەوە، گالبریس چاوی بە وتارێک کەوت لە (ئینتەرناشناڵ هێراڵد تریبیون)دا، باسی لەوە دەکرد، کە جۆرە کوللەیەک بڵاوبۆتەوە، هەنگەکانی باشوری ڕۆژهەڵاتی ئەوروپا دەکوژێت. بێ پاشگەزبوونەوە، گالبریس چەند کیسەیەک لە هەنگەکانی دایە دەست سی ئای ئەی. لەبەرئەوەی متمانەی بە خزمەتگوزاری هەواڵگریی نەبوو، نموونەیەکی لەلای خۆی هێشتەوە، کە لە هەمان ئەو یەخچاڵەی کۆمیتەی پەیوەندییە دەرەکییەکانی سێناتدا داینا کە هاوکارەکانی نانی نیوەڕۆیان تێدا دادەنا. تەنها پاش ساڵێک، ماوەیەکی زۆر پاش ئەوەی ئەنجامی توێژینەوەکەی سی ئای ئەی بە نێگەتیڤی گەڕابووەوە، کەسێک تەرمی هەنگە کەڕوواوییەکانی گالبریسی فڕیدا.

جیگری وەزیر مێرفی و ئەوانی تر لە وەزارەتی دەرەوە کە زۆر ڕەخنەگربوون لە هەوڵەکانی گالبریس بۆ سزادانی عێراق، سەرەتا پێشوازیان لە هەواڵی هەنگە مردووەکان وەک بەڵگەی شێتبوونی گالبریس کرد. مێرفی دەڵێت: "من خۆم هەنگەکانم هەرگیز نەبینی، بەڵام کاتێک بیستمان کە بەو کیسانەوە گەڕاوەتەوە، هەموومان بۆڵەمان دەهات و بیرمان دەکردەوە کە، ئەوە پیتەرە دووبارە لێی هەڵداوەتەوە."

لە فڕۆکەکەدا بەرەو ئەمریکا، گالبریس ڕاپۆرتێکی دەربارەی سەردانەکەی نووسی لەگەڵ وتەی نزیکەی سیوپێنج شاهید. یادەوەری ئەو پیاوە پیرانە کە پاڵەوانانە باسی مەرگی منداڵ و کوڕەزا و کچەزاکانیان دەکرد، لەگەڵ دیمەنی بەسوێی ئەو خێزانانەی کە لە دەوری ئەو بوخچە بچکۆلانەیە دانیشتبوون کە تەنها سەروەتیان بوو. بێگومان کۆنگرێس سەدام سزا دەدات، ئەگەر ئەوە مانای بەرەنگاربوونەوەی وەزارەتی دەرەوە و کۆشکی سپیش بووە.

ماویەتی

مافی کۆپیکردنی ئەم بەرهەمە بۆ ماڵپەڕی دەنگەکان و وەرگێڕ پارێزراوە. بۆ پەیوەندیی:

ماڵپەڕی دەنگەکان:
dangakan@yahoo.ca
goran@dengekan.com

وەرگێڕ:
bakhtyarkarim@hotmail.com